

Marek Florek

Badania ratownicze osady wczesnośredniowiecznej w Głazowie, stan. 22, pow. sandomierski

Rescue excavations of an early medieval settlement in Głazów, site 22, dist. Sandomierz

In 2005, rescue excavations were carried out at site 22 (discovered a year earlier) in Głazów. Their aim was to record and explore the features visible in the high balk. Two of the examined features were the remains of smoking chambers (pits), and the third pit could be of an utility function. Based on the pottery sherds found inside, these features should be dated between the beginning of the 9th and the end of the 10th century. However, in the arable layer of the ground and on the surface of the site, there were mainly fragments of ceramics determined to the 12th – 13th centuries. This dating indicates the two-phase settlement of the early medieval site 22 in Głazów: the first phase – 9th – 10th (or the beginning of the 11th century); the second phase – 12th – 13th centuries. The village Głazów, which exists today, is a direct continuation of the settlement of the second phase.

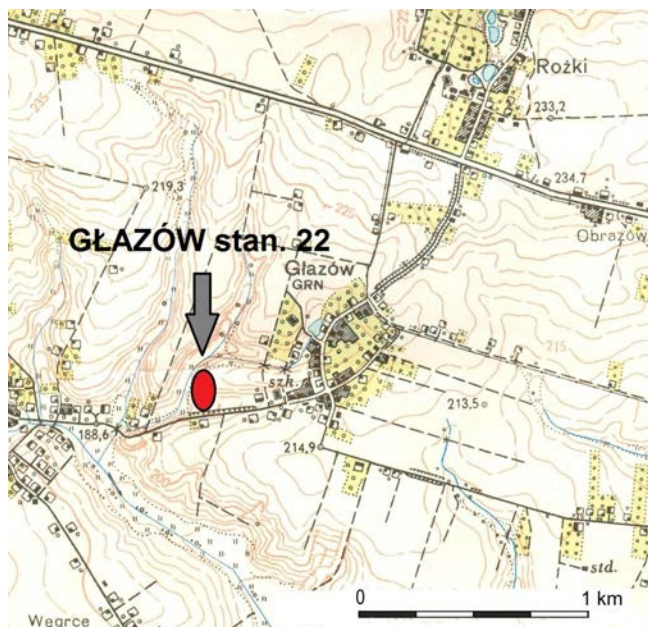
KEY WORDS: early medieval, settlement, smoking chambers

Submission: 16.06.2020; Accepted: 18.09.2020

Wieś Głazów leży we wschodniej części Wyżyny Sandomierskiej, około 10 km na zachód od Sandomierza. Stanowisko Głazów 22 (AZP 89–72/80) znajduje się w południowo-zachodniej części wsi i zajmuje niewielki cypel lessowy. Cypel ten od północy i zachodu ograniczony jest doliną małego cieku uchodzącego kilkaset metrów dalej do rzeczki Zdanówki, będącej z kolei dopływem Gorzyczanki, która ucho-

dzi do Koprzywianki, ta zaś do Wisły. Natomiast od południa cypel ograniczony jest obecnie suchym obniżeniem, którym prowadzi droga z Głazowa do Węgrów Panieńskich (ryc. 1). Współcześnie większość cypla zajmują sady, stąd trudno określić precyzyjnie zasięg i wielkość stanowiska. Tym niemniej wydaje się, że obejmuje ono całą zachodnią i środkową jego partię wznoszącą się na wysokość od około 195 m do 205 m n.p.m. (6–16 m ponad poziom doliny), zaś jego powierzchnia przekracza nieco jeden hektar.

Stanowisko 22 w Głazowie zostało odkryte w 2004 roku przez Marcina Szeligę z Instytutu Archeologii UMCS w trakcie badań powierzchniowych realizowanych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Zaobserwowano wówczas w profilu uskoku wysokiej między trzy obiekty, z których dwa miały płaskie dna wyłożone kamieniami i wylepione gliną (ryc. 2–4). Na podstawie zebranych w ich sąsiedztwie 3 fragmentów ceramiki, stanowisko zostało określone jako osada wczesnośredniowieczna z XII–XIII wieku (Szeliga 2005).

Ryc. 1. Głazów, pow. sandomierski, stan. 22. Lokalizacja i przybliżony zasięg stanowiska (fragment mapy: Powiat Sandomierz. Województwo kieleckie, skala 1: 25 000. Wydawca – Zarząd Topograficzny Szt.[abu] Gen.[eralnego]. Warszawa 1962. Oprac. M. Juran

Fig. 1. Głazów, Sandomierz dist., site 22. Location and approximate range of the site (map fragment: Sandomierz District. Kielce Voivodeship, scale 1:25,000. Publisher – Zakład Topograficzny Szt.[abu] Gen.[eralnego]. Warsaw 1962. Prepared by M. Juran

* Instytut Archeologii UMCS, 20-035 Lublin, Plac M. Curie-Skłodowskiej 4; e-mail: gflorek@wp.pl

Ryc. 2. Głazów, pow. sandomierski, stan. 22. Obiekt 1. Stan w 2004 roku. Fot. M. Florek

Fig. 2. Głazów, Sandomierz dist., site 22. Feature no. 1. The condition in 2004. Photo M. Florek

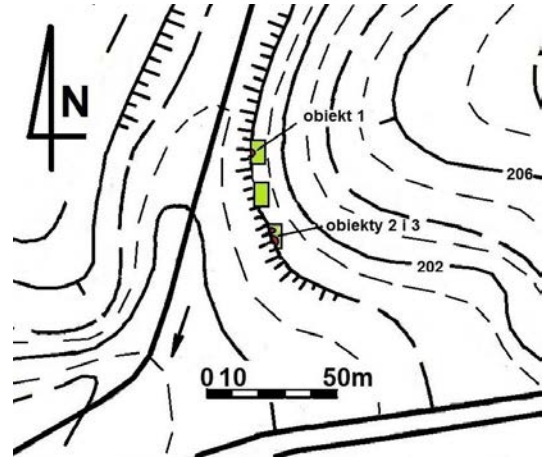
Ryc. 3. Głazów, pow. sandomierski, stan. 22. Obiekt 2. Stan w 2004 roku. Fot. M. Florek

Fig. 3. Głazów, Sandomierz dist., site 22. Feature no. 2. The condition in 2004. Photo M. Florek

Ryc. 4. Głazów, pow. sandomierski, stan. 22. Obiekt 3. Stan w 2004 roku. Fot. M. Florek

Fig. 4. Głazów, Sandomierz dist., site 22. Feature no. 3. The condition in 2004. Photo M. Florek

Ryc. 5. Głazów, pow. sandomierski, stan. 22. Szkic sytuacyjno-wysokościowy z rozmieszczenie wykopów sondażowych i obiektów. Opr. M. Florek

Fig. 5. Głazów, Sandomierz dist., site 22. An outline presenting surroundings and heights with the arrangement of trial excavations and features. According to M. Florek

W roku 2005, przy okazji badań ratowniczych prowadzonych w pobliskiej Święcicy (por. Szeliga, Florek 2005, 37–48), zdecydowano się przeprowadzić na stanowisku 22 w Głazowie badania ratowniczo-sondażowe, przy czym w pierwszej kolejności miały zostać zadokumentowane i wyeksplorowane wspomniane wyżej obiekty widoczne w profilu między. Badania prowadził autor przy współpracy M. Szeligi.

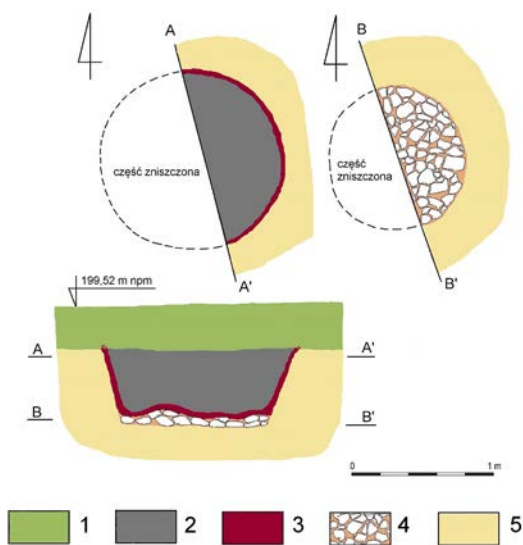
Wzdłuż uskoku między przecinającej stanowisko wykonano trzy wykopy sondażowe o łącznej powierzchni 120 m² (ryc. 5). Ponadto, przeprowadzono prospekcje powierzchniowe w ich sąsiedztwie, w trakcie których zebrano 54 fragmenty ceramiki, w tym 51 z wczesnego średniowiecza i 3 nowożytny, oraz jeden odłupek z krzemienia czekoladowego.

W żadnym z wykopów sondażowych, poza zarejestrowanymi w trakcie badań powierzchniowych w roku 2004 trzema jamami (oznaczonymi jako obiekty 1–3), nie odkryto innych obiektów archeologicznych, nie zaobserwowano również istnienia warstwy kulturowej. W warstwie ornej i bezpośrednio pod nią, na poziomie stropu calca lessowego, znaleziono 31 fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych, 6 nowożytnych, 2 ułamki ceramiki pradziejowej, zapewne kultury mierzanowickiej, jeden odłupek z krzemienia pasiastego, gwóźdź żelazny oraz kilkanaście kości zwierzęcych, prawdopodobnie wszystkie należące do świni.

OPIS I ANALIZA OBIEKTÓW

Wszystkie trzy wyeksplorowane w trakcie badań obiekty były znacznie uszkodzone przez orkę i erozję, przede wszystkim zaś przez pionowy uskoku między, który przecinał je w przybliżeniu w połowie.

Obiekt nr 1 (ryc. 2; 6). Była to okrągła w planie jama, zachowana w około połowie, w górnej części o średnicy około 130 cm, głębokości 90–95 cm (mierzonej od współczesnego poziomu terenu; 50 cm od spągu warstwy ornej), o prostych,

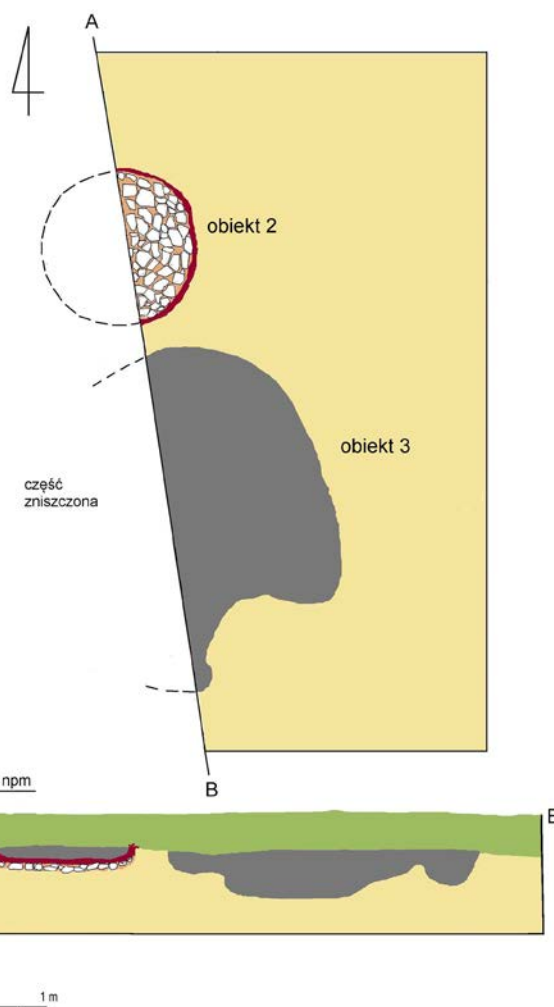

Ryc. 6. Głazów, pow. sandomierski, stan. 22. Obiekt 1: plany na poziomie stropu i dna obiektu oraz przekrój wzdłuż linii zniszczenia. Oznaczenia: 1 – brunatny less (warstwa orna); 2 – szarżółty przemieszany less (wypełnisko obiektu); 3 – czerwonoróżowa, lekko przepalona glina; 4 – kamienie spojone gliną; 5 – jasnożółty less calcowy. Rys. M. Florek

Fig. 6. Głazów, Sandomierz dist., site 22. Feature no. 1: plans at the level of the top and bottom of the feature and a cross-section along the destruction line. Symbols: 1 – brown loess (topsoil); 2 – grey-yellow mixed loess (a fill of feature); 3 – red-pink, slightly burnt clay; 4 – stones with clay bonding; 5 – light yellow loess subsoil. Fig. M. Florek

schodzących się ku dołowi ściankach i płaskim dnie o średnicy około 110 cm. Dno jamy wyłożone było warstwą okruchów wapieni muszlowych o grubości około 10 cm i wylepione gliną. W ten sposób potraktowano również ścianki jamy. Pokrywająca dno i ściany jamy warstewka gliny oraz przyległe partie calca lessowego nosiły ślady słabego przepalenia w ogniu. Wypełnisko obiektu stanowiła szara ziemia przemieszana z żółtym lessem, okruchami polepy i pojedynczymi drobnymi węgielkami drzewnymi, mająca charakter jednorazowego zasypiska, bez śladów warstwowania. W jamie znaleziono ząb zwierzęcy (świni) oraz jeden fragment ceramiki wczesnośredniowiecznej zdobiony płytkami poziomymi żłobkami i pojedynczą linią zygzakowatą (ryc. 8:13).

Obiekt nr 2 (ryc. 3; 7), podobnie jak poprzedni, był zachowany w około połowie swego rzutu poziomego, lecz miał głębokość jedynie około 35–38 cm (mierzone od współczesnego poziomu terenu, około 15 cm od spągu warstwy ornej). Była to również okrągła w planie jama, o prostych, schodzących się ku dołowi ściankach. Płaskie dno jamy o średnicy około 105 cm

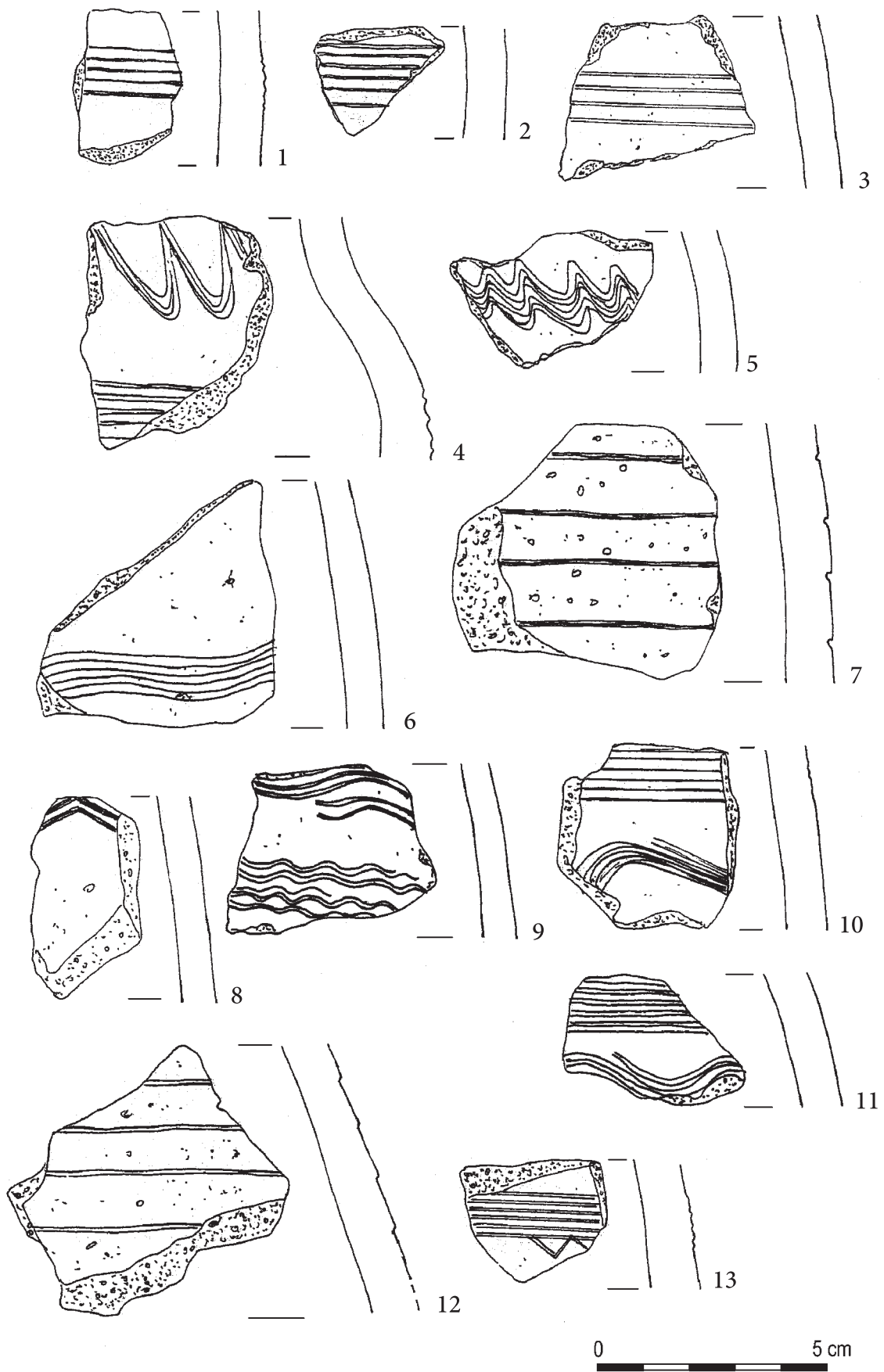

Ryc. 7. Głazów, pow. sandomierski, stan. 22. Obiekty 2 i 3: plan na poziomie odkrycia i przekrój wzdłuż linii zniszczenia. Oznaczenia jak na ryc. 6. Rys. M. Florek

Fig. 7. Głazów, Sandomierz dist., site 22. Features no. 2 and 3: an outline at the discovery level and a cross-section along the line of destruction. Symbols as in Fig. 6. Drawing by M. Florek

wyłożone było warstwą kamieni (drobnoziarnistych piaskowców) i wylepione gliną, którą obłożono również ściany jamy. Zarówno na ściankach, jak i na dnie jamy widoczne były ślady działania ognia. W wypełnisku obiektu, które stanowiła szara ziemia, znaleziono jeden fragment ceramiki wczesnośredniowiecznej zdobiony ornamentem linii zygzakowatej wykonanej pojedynczym rylcem (ryc. 8:8).

Obiekt nr 3 (ryc. 4; 7) – usytuowany w bezpośrednim sąsiedztwie obiektu nr 2, w odległości jedynie około 20 cm na południe od niego, był nieregularną w planie jamą, której zachowana część miała wymiary około 200×100 cm. Nierówne, nieckowate dno sięgało głębokości około 60 cm (mierzone od obecnego poziomu terenu, 30 cm od spągu warstwy ornej). W wypełnisku, które stanowiła szara ziemia przemieszana z lessem, drobnymi okruchami węgla drzewnego i polepy, znaleziono cztery fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej, w tym jeden zdobiony płytkami poziomymi żłobkami (ryc. 8:12), sześć bryłek polepy oraz kość świni (fragment żuchwy).

Ryc. 8. Głazów, pow. sandomierski, stan. 22. Wybór ceramiki wczesnośredniowiecznej: 1-7, 9-11 – materiały z powierzchni i warstwy ornej; 8 – obiekt 2; 12 – obiekt 3; 13 – obiekt 1. Rys. M. Florek

Fig. 8. Głazów, Sandomierz dist., site 22. Selection of early medieval ceramics: 1-7, 9-11 – materials from the surface and topsoil; 8 – feature 2; 12 – feature 3; 13 – feature 1. Drawing by M. Florek

Obiekty nr 1 i nr 2 należy zapewne uznać za pozostałości pieców (jam) wędzarniczych. Wskazuje na to ich kształt i sposób budowy, w tym wyłożenie den kamieniami nakrytymi warstwą ubitej gliny, wylepienie ścianek gliną, a także ślady działania wewnątrz wysokiej temperatury w postaci lekkiego przepalenia zarówno den, jak i ścianek. Podobne jamy wędzarnicze znane są z wielu osad wczesnośredniowiecznych (por: Kołosówna 1950, 145–152; Hensel 1987, 158; Pawlak 2012, 139–151). Natomiast o funkcji obiektu nr 3 trudno coś bliższego powiedzieć ze względu na jego fragmentaryczny stan zachowania. Na podstawie jego usytuowania w bezpośredniej bliskości obiektu 2 można przypuszczać, że mógł pełnić on jakieś funkcje gospodarcze, np. magazynowe, związane z wędzarniami.

ANALIZA CERAMIKI WCZESNOŚREDNIOWIECZNEJ Z POWIERZCHNI STANOWISKA I WARSTWY ORNEJ

Jak wspomniano wyżej, w trakcie prospekcji powierzchniowych prowadzonych w roku 2005 w otoczeniu widocznych w profilu między obiektów znaleziono 51 fragmentów ceramiki, zaś w warstwie ornej, w obrębie wykopów sondażowych kolejne 31 fragmentów, które na podstawie cech technologicznych i stylistycznych uznane zostały za wczesnośredniowieczne. Tylko jeden fragment pochodził z wylewu naczynia. Pod względem stanu zachowania reprezentował III kategorię wielkości tzw. części charakterystycznych wg klasyfikacji A. Buko (1981, 56–57; 1990, 236–243). Pozostałe 81 fragmentów pochodziło ze środkowych partii naczyń. Pod względem stanu zachowania przeważająca większość reprezentowała III kategorię wielkości, nieliczne (2 fragmenty) – II kategorię wielkości. Wszystkie fragmenty ceramiki pochodziły z naczyń wykonanych na kole i obtaczanych, przy czym ślady obtaczania były widoczne przede wszystkim na partiach wewnętrznych. Surowcem we wszystkich przypadkach były gliny żelaziste, po wypale uzyskujące barwę brązową lub brązowoszarą, schudzone domieszką drobnoziarnistego tłuczni i piasku.

Z uwagi na stan zachowania (wielkość fragmentów) ceramiki, rekonstrukcja form naczyń jest niemożliwa. W przypadku jedyne fragmentu wylewu można jedynie stwierdzić, że był wychylony na zewnątrz, zaś jego brzeg ukośnie ścięty. Tylko na 10 fragmentach brzuśców, a więc nieco ponad 12% zbioru, znajdował się ornament. W 3 przypadkach były to poziome płytkie, wąskie, dość gęsto rozmieszczone żłobki wykonane grzebieniem garncarskim (ryc. 8:1–3), w jednym - wykonane rylcem dość głębokie równoległe poziome żłobki oddalone od siebie o około 1 cm (ryc. 8:7); na dwóch fragmentach zarejestrowano ornament w postaci pasm linii falistych wykonanych grzebieniem garncarskim (ryc. 8:5,6), na jednym linii falistych wykonanych rylcem (ryc. 8:9), na trzech - ornament w postaci wykonanych grzebieniem garncarskim pasm poziomych wąskich żłobków i linii (ryc. 8:4,10,11).

Na podstawie cech technologicznych i ornamentyki, cały zbiór fragmentów ceramiki pochodzącej z powierzchni można datować na czasy od początku wieku X po koniec wieku XIII. Podobne materiały znane są m.in. z położonych w odległości od kilku do kilkunastu kilometrów od Głazowa osad w Kleczanowie, pow. sandomierski (por. Buko 1997, tabl. 9.I: 9,10) i Kaczcach, pow. opatowski (Buko 2003, ryc. 19:c; 20:a,b,f,k,l; 21:a,b,f,h,j,k), grodziska Żmigród w Opatowie (por. Florek 2000, tabl. II:4,7; IV:12) i Sandomierza (por. Buko 1981, tabl. I:6; XIV:3–8; XVI:9–12,14–16; 1993a, ryc. 1:b–f; 1993b, ryc. 2:2,3,5,7).

Interesujące jest, że o ile na wymienionych wyżej stanowiskach wśród materiałów datowanych na XII–XIII wiek, poza przeważającą ceramiką z glin brązowych i brązowoszarych, wystąpiła – niekiedy w dość znacznym procencie – ceramika wykonana z glin kaolinitowych, po wypale mająca barwę białą, białoszarą lub białokremową, to brak jest jej w Głazowie. Może to jednak wynikać ze stosunkowo niewielkiej liczebności zbioru i jego przypadkowości.

ANALIZA MATERIAŁÓW Z OBIEKTÓW

W wypełniskach wyeksplorowanych obiektów znaleziono łącznie 6 fragmentów ceramiki (obiekt 1 – 1 fragm.; obiekt 2 – 1 fragm.; obiekt 3 – 4 fragm.), okruchy polepy oraz zęb (w obiekcie 1) i fragment żuchwy (w obiekcie 3) świni.

Wszystkie fragmenty ceramiki pochodzące z obiektów reprezentują III kategorię wielkościową wg klasyfikacji A. Buko (1981, 56–57; 1990, 236–243). Wykonane były z glin żelazistych, po wypaleniu barwy brązowej lub szarobrunatnej, schudzanych domieszką drobnoziarnistego tłuczni i piasku. Pochodziły z naczyń wykonanych na kole garncarskim, jak można przypuszczać na podstawie makroskopowej analizy przełamów, techniką ślizgowo-taśmową i obtaczanych. Same ślady obtaczania są stosunkowo słabo widoczne, towarzyszą im pionowe i ukośne smugi powstałe po wygładzaniu powierzchni naczyń. Trzy fragmenty naczyń były zdobione. W jednym przypadku (fragment z obiektu 3) był to ornament poziomych, dość głębokich pojedynczych płytkich żłobków oddalonych od siebie o około 1 cm (ryc. 8:12), w jednym (fragment z obiektu 2) – zwiłokrotniona linia zygzakowata wykonana pojedynczym rylcem (ryc. 8:8), w jednym (fragment z obiektu 1) – pasmo poziomych, równoległych, gęsto rozmieszczonych wąskich żłobków połączonych z pojedynczą linią zygzakowatą (ryc. 8:13).

Biorąc pod uwagę cechy technologiczno-surowcowe naczyń, których fragmenty zostały znalezione w obiektach 1–3 oraz ich ornamentykę, materiały te można datować między początkiem IX a połową X wieku. Podobne, zarówno pod względem cech technologiczno-surowcowych, jak i ornamentyki, materiały ceramiczne znane są m.in. z obiektów reprezentujących najstarszą fazę osady w odległym o około 4 km od Głazowa Kleczanowie (por. Buko 1997, 174–186 i tabl. 9.I), jak i cmentarzyska kurhanowego w tej miejscowości (por. Florek, Ścibior 1993, ryc. 20:a,e; 24:c.).

WNIOSKI

Zadokumentowane w trakcie badań w 2005 roku obiekty nr 1 i nr 2 należy uznać za pozostałości pieców (jam) wędzarniczych, natomiast obiekt nr 3 mógł pełnić jakieś funkcje gospodarcze, np. magazynowe, związane z wędzarniami. Biorąc pod uwagę charakter wypełnisk obiektów, należy przyjąć, że jamy zasypane zostały jednorazowo, zapewne w tym samym czasie. Na podstawie znalezionych w nich fragmentów ceramiki, która może być datowana na IX–X wiek, wydaje się że jamy wędzarnicze zostały zasypane nie później niż w końcu X wieku bądź w początkach wieku XI. W każdym razie w ich wypełniskach nie znaleziono materiałów młodszych. Z kolei w bezpośrednim sąsiedztwie jam, zarówno w warstwie ornej, jak i na powierzchni, poza stosunkowo nielicznymi fragmentami o podobnej, chociaż

raczej X-wiecznej chronologii, znaleziono głównie ceramikę z wieków XII (raczej jego 2. połowy) i XIII. Może to sugerować dwufazowość osadnictwa wczesnośredniowiecznego na stanowisku 22 w Głazowie: pierwsza faza, datowana na okres od początku IX wieku do końca wieku X; faza druga, trwająca od połowy wieku XII, poprzez wiek XIII, gdy istnienie wsi jest również potwierdzone w źródłach pisanych – pierwsza wzmianka o wsi Głazów pochodzi z 1292 (Kamińska 1964, 64) – do chwili obecnej. Zadokumentowane jamy wędzarnicze i towarzyszący im obiekt nieokreślonej funkcji należałoby wiązać z pierwszą fazą osadniczą. Nie można jednak wykluczyć, że obejmująca czasy od początku XI do połowy XII wieku przerwa osadnicza jest pozorna, i wynika jedynie ze stanu rozpoznania stanowiska.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Buko A. 1981. *Wczesnośredniowieczna ceramika sandomierska*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Instytut Historii Kultury Materialnej PAN.
- Buko A. 1990. *Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Buko A. 1993a. Ceramika wczesnośredniowieczna ze stanowiska Zamek II. W: S. Tabaczyński (red.), *Sandomierz. Badania 1969–1973*, t. 1, 222–234. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Buko A. 1993b. Wzgórze Katedralne. W: S. Tabaczyński (red.), *Sandomierz. Badania 1969–1973*, t. 1, 295–305. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Buko A. 1997. Ceramika wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna i nowożytna. W: A. Buko (red.), *Kleczanów. Badania rozpoznawcze 1989–1992*, 172–217. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Buko A. 2003. Wczesnośredniowieczna osada w Kaczycach koło Opatowa: zagadkowy epizod w dziejach osadnictwa wiejskiego na Wyżynie Sandomierskiej. *Archeologia Polski* 58, 113–156.
- Florek M. 2000. Badania weryfikacyjno-rozpoznawcze na Żmigrodzie w Opatowie i domniemanym grodzisku w Słupii Nadbrzeżnej. W: A. Buko, Z. Świechowski (red.), *Osadnictwo i architektura ziem polskich w dobie Zjazdu Gnieźnieńskiego*, 209–224. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Florek M., Ścibior J. 1993. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko kurhanowe w Kleczanowie k. Sandomierza. *Sprawozdania Archeologiczne* 55, 183–212.
- Hensel W. 1987. *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kamińska M. 1964. *Nazwy miejscowe dawnego województwa sandomierskiego. Część I*. Wrocław.
- Kołosówna Z. 1950. Wczesnodziejowe wędzarnie ryb w Biskupinie, pow. Żnin. *Sprawozdania PMA* 3, 145–152.
- Pawlak P. 2012. Wyniki badań na stanowisku nr 9 w Graboszewie, gm. Strzałkowo, pow. słupecki, woj. wielkopolskie w 2010 roku. *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne* 13, 139–151.
- Szeliga M. 2005. *Dokumentacja z badań powierzchniowych AZP na obszarze 89–72*. Lublin: mps w archiwum Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Sandomierzu.
- Szeliga M., Florek M. 2007. Ratownicze badania wykopaliskowe kopca I w Święcicy, pow. sandomierski, w 2005 r. *Archeologia Polski Środkowoschodniej* 9, 37–48.

Rescue excavations of an early medieval settlement in Głazów, site 22, dist. Sandomierz

Summary

The site no. 22 in Głazów (AZP 89–72/80) was discovered in 2004. At that time, three features were noticed in the profile of a high balk. They were observed as pits dug into the loess bottom soil, two of which had bottoms lined with stones and covered with clay. In 2005, rescue research was carried out at the site in order to record and explore the above-mentioned features. Two of the uncovered features were determined as the remains of smoking chambers (pits), and the third one could play utility function. Based on the pottery sherds found in them and in their vicinity, all recorded fea-

tures should be dated between the beginning of the 9th and the end of the 10th century.

With reference to established trial excavations, only in the arable layer and on the surface of the site, there were mainly pottery sherds from the 12th – 13th centuries. It seems to indicate a two-phase Early Medieval settlement at site 22 in Głazów: the first phase – 9th – 10th (or early 11th) century; the second phase – 12th – 13th centuries. A direct continuation of the settlement of the second phase two is the village of Głazów, which is mentioned for the first time in written sources in 1290.

